

Az egyházi szláv nyelv az Orosz Ortodox Egyház életében a XXI. században

E dokumentum korábbi változatát egy 2010. január 29. és október 1. között, az istentisztelet és az egyházi művészet témakörével foglalkozó Időközi Tanács bizottsága hozta létre. 2011. április 13-án e tervezetet az Időközi Tanácsnak a Pátriárka elnökletével működő bizottsága átdolgozta. Miután 2011. június 15-én az Időközi Tanács elnöksége ellenőrizte a dokumentumot, úgy határozott, hogy elküldik véleményezésre az Orosz Ortodox Egyház egyházmegyéibe, valamint közzéteszik vitaindítás céljából.

A dokumentum (online: bogoslav.ru/text/1762795.html) eredeti címe: Проект документа «Церковнославянский язык в жизни Русской Православной Церкви XXI века».

A bogoslav.ru mint az Időközi Tanács hivatalos blogja lehetősége biztosít mindenkinek, hogy véleményezze a dokumentumot.

1.

Az egyházi szláv nyelv az Orosz Ortodox Egyház istentiszteleti hagyományának elidegeníthetetlen részét képezi. Felfedezhetőek benne az ógörög nyelv — az Újszövetség és a szent atyák nyelve — vonásai, az ősi szlávok élő beszédének sajátosságai, valamint azoknak a szent aszkétáknak a tapasztalatai, akik egyházi szláv nyelven elmondott imádságokkal fordultak Istenhez.

Az egyházi szláv az Orosz Ortodox Egyházban általánosan használt nyelv. Nem pusztán a helyi egyház közkincsét képezi, hanem egyben egyetemes kulturális érték is, amelyet meg kell menteni és amelyre vigyázni kell.

2.

Történelme folyamán az egyházi szláv nyelv, mint minden más nyelv, amely folytonos használatban van, állandóan fejlődött.

Az első istentiszteleti szövegeket a szaloniki testvérek, az apostolokkal egyenlő Kirill (Cirill) és Metód a IX. században fordították erre a nyelvre. Az egyházi szláv liturgikus könyvek gyűjteményét, amelyet a szaloniki testvérpár tanítványai készítettek, a X. század végére fogadták el az Orosz Egyházban. Ezután egy szünet nélküli folyamat kezdődött, melynek során görög nyelvű istentiszteleti szövegeket fordítottak le, valamint eredeti liturgiai szövegemlékek

keletkeztek a Rusz területén. E folyamat fontos állomása volt a XIV. század végétől a XV. század elejéig tartó időszak, amikor az óoroszlentiszteleti könyvek régi, sztudita-korból való gyűjteményét lépésenként lecserélték a jezsálemi regula felé orientálódó újakra.

A könyvnyomtatás kezdetétől fogva a Rusz területén feszültséget okozott egyik vagy másik könyv kiadásánál a megfelelő kézirat kiválasztása. Ezért egy központi könyvnyomtatási szabályzat az egyik vagy másik konkrét szláv kézirat szelektív használatának alapvető elve szerint működött.

A későbbiekben mintaként XVI. és XVII. századi nyomtatott görög istentiszteleti kiadványok szolgáltak, valamint a XVII. század első feléből származó olyan dél-oroszországi kiadványok, melyeket korábban a görög könyveknek megfelelően kijavítottak.

Nyikon pátriárka idejében és az azt követő időszakban az istentiszteleti szövegeken végrehajtott revíziók a görög eredeti és a fordítás megfeleltetésének problémájára igyekeztek választ adni. Ugyanakkor számos esetben a túlzott szószertiség, amely a szláv beszédmód eltorzításával járt, a görög szintaxis, szóalkotás, és morfológia sajátosságainak utánzása megnehezítette az egyházi szláv nyelv megértését. Ezenkívül a görög könyvek némely részeit a XVII. század második felében nem a legszerencsésebben fordították le — különösen szembetűnő ez a triódionokban és a ménaionokban. Végül az egyházi szláv szövegek érthetőségét az is befolyásolta, hogy a XVIII–XIX. században az orosz irodalmi nyelv jelentősen eltávolodott az egyház szláv nyelvtől.

Az istentiszteleti szöveg érthetősége már a XIX. század végén akut kérdésnek számított. Remete Szent Feofán (†1894) ezt írta: „Tenni kell valamit, ami az egész egyházi életet befolyásolja. Van egy ilyen természetű dolog, egy rendkívül szükséges dolog. Ezen az egyházi istentiszteleti könyvek új, egyszerűbbé, világosabbá tett fordítását értem. A mi egyházi énekeink tanulságosak, mély értelműek, magasztosak. Megvan bennünk a teológia teljes tudománya, a teljes erkölcsi tanítás, minden vigasztalás és minden intés. Aki ezekre figyel, minden további keresztyén tanítói könyv nélkül elboldogul. Mindeközben ezeknek az énekeknek egy nagy része teljesen érthetetlen. Ez megfosztja az egyházi könyveket attól a gyümölcstől, melyet megteremhetnének, és nem engedi, hogy betöltsék azokat a célokat, amelyeket nekik szántak. Ezért sürgősen szükség van az istentiszteleti könyvek új fordítására. Azonnal, már holnap hozzá kell fogni, ha nem akarjuk hordozni a szégyent ezért a hanyagságért, és nem akarunk egy olyan kár okozói lenni, amely ebből származik. Az egyházi énekek érthetlensége az egyik oka annak, hogy az ortodoxok a stundistákhoz fordulnak... El kell kezdeni az istentiszteleti könyvek újbóli lefordítását... Hadd kezdődjék el, már most el kell kezdeni az összes istentiszteleti könyv újbóli lefordítását. Nem oroszra, hanem szlávra kell fordítani. Már voltak kísérletek... Azok tiszteletre méltóak és érthetőek voltak.”¹

¹ Собрание писем святителя Феофана. Москва 1898. Вып. 2. 142–144. Письмо 289.

Őszentsége Feofán álláspontját sokan osztották — püspökök, papok, laikusok. „Az egyházi reform püspöki értékelései”-ben (1905–1906), amelyet az Orosz Egyház Helyi Zsinatára való felkészülés időszakában alkottak meg, sokan megjegyzik, hogy a laikusoknak érhetőbbé kell tenni az istentiszteletet. Őszentsége Tyihon, aki később egész Oroszország pátriárkája lett, ezért írta: „Az Orosz Egyháznak rendelkeznie kell az istentiszteleti könyvek új szláv fordításával (a jelenlegi elavult és sok helyen helytelen), amivel el tudjuk hártani a mindennapi orosz nyelven való szolgálat igényét.”²

1907-ben a Szent Szinódus által az istentiszteleti könyvek revíziójára létrehozott bizottság megkezdte munkáját. Vezetője Finnországi Szerгий (Sztragorodi) metropolita, Moszkva és egész Oroszország későbbi pátriárkája, tagjai pedig annak a kornak ismert teológusai, liturgiai szakértői és nyelvészei voltak. A bizottság két célt tűzött ki maga elé: a görögről történő nyilvánvaló fordítási hibák kijavítását és az egyházi szláv szövegek hallás útján való hozzáférhetővé tételét.

Munkásságának éveit a bizottság létrehozta a böjti és húsvéti triódionok, valamint az oktoechos és a ménea egyes részeinek új változatát. Az 1909. augusztus 25-től szeptember 9-ig tartó Szent Szinódus 6679. sz. határozata azt feltételezi, hogy a jövőben a triódionok ebben a kiadásban jelennek meg. Ugyanakkor ennek a munkának a folytatását megakadályozták az 1917-es és az azt követő évek drámai eseményei.

3.

Napjainkban az istentiszteleti szövegek megértésének problémája legalább annyira aktuális, mint a XIX. és XX. század határán volt. Olyan döntésre van szükség, melynek hatására az istentiszteleti szövegek megértésének színvonala emelkedik, valamint az istentiszteleti könyvek revíziójának a Szentséges Kormányzó Szinódus által megkezdett munkája folytatódhat.

Az istentiszteleti könyvek javítását kizárólag a Szent Szinódus áldásával, a Püspöki Szinódus megerősítő határozatát követően rendkívüli figyelmességgel kell végezni. Az egyházközségeken és a kolostorokban megtartott istentiszteleteken kizárólag a felsőbb egyházi hatalom által jóváhagyott könyveket szabad használni.

4.

A fentebb kifejtett kérdések megoldásának szükségességét hangsúlyozták az Orosz Ortodox Egyház Püspöki Szinódusának határozatai. A Püspöki Szinódus 1994-ben határozatot hozott többek között arról, hogy „folytatni kell az istentiszteleti gyakorlat szabályozására irányuló 1917–18-as Helyi Zsinat által megkezdett, de be nem fejezett, munkáját”, és „folytatni kell az istentiszteleti

² Отзывы епархиальных архиереев по вопросу о церковной реформе. СПб., 1906. Ч. I. 537.

szövegek revideálását, amelyet egyházunkban a század elején kezdtek el.”³ A 2000. év püspöki szinódusán Őszentsége II. Alekszij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája megállapította, hogy ezt a határozatot nem hajtották végre, és megjegyezte, hogy célszerű lenne egy, a szinódusi istentiszteleti bizottságtól különböző különleges liturgikus bizottság létrehozása, amely képes lenne e határozat végrehajtásával foglalkozni. A Szinódus megáldotta „az istentiszteleti szövegek revíziós munkálatainak folytatását, azzal a céllal, hogy megkönnyítsék megértésüket az imádkozóknak”, valamint határozatot hozott „egy, a Szent Szinódushoz tartozó különleges liturgikus bizottság létrehozásáról.”⁴

E feladatok megvalósítása érdekében a Szent Szinódusnak létre kell hoznia egy, egyházvezetők, klérus tagjai, liturgia-szakértők, történészek és nyelvészek részvételével működő munkaközösséget. E munkaközösség következetesen össze fogja hasonlítani az istentiszteleti könyvek szövegét a görög eredetivel és az ószláv fordításokkal. A munka során szükséges felderíteni azokat a szakaszokat, melyek nehezen érthetőek. E tevékenység során Remete Szent Feofánnak, valamint a XIX. és XX. eleji liturgikai és nyelvészeti kutatási eredményeknek megfelelően kell eljárni.

Az előttünk álló munka alapelvei a következők:

- I. Az Orosz Ortodox Egyház istentiszteletének nyelve az egyházi szláv nyelv. A prédikáció, amely elidegeníthetetlen részét képezi az istentiszteletnek, mai nyelven hangzik (oroszul, ukránul, moldávu, fehér-oroszul, valamint mindazoknak a népeknek a nyelvén, amelyek az Orosz Ortodox Egyház soknemzetiségű nyájának részei).
- II. Az Orosz Ortodox Egyházban az egyházi vezetők áldásával az istentiszteleti szövegeket nemzeti nyelven is használják. Ezeknek a szövegeknek pontosan vissza kell adniuk az eredeti szöveg értelmét, az imádkozóknak érthetőnek kell lenniük, valamint meg kell őrizniük az ortodoxiára jellemző istentiszteleti nyelv magasztosságának hagyományát.
- III. A görög szövegek egyházi szláv fordításának érthetővé tétele mindenképp előtt azokra a szakaszokra vonatkozik, amelyek nehezen érthetőek.
- IV. Nagy figyelmet kell szentelni a nyelv lexikai készletére: teljesen lecserélendő a kevésbé érthető egyházi szláv szavak, valamint azok a szavak, melyek összehasonlítva az egyházi szlávval a mai orosz nyelvben teljesen eltérő jelentéssel bírnak.⁵ Ezek megfelelőit elsősorban nem az orosz

³ Определение «О православной миссии в современном мире» // Архиерейский Собор Русской Православной Церкви. 29 ноября – 2 декабря 1994 г. Москва. Документы, доклады. М., 1995. С. 176–177.

⁴ Определение Юбилейного Архиерейского Собора Русской Православной Церкви 2000 года «О вопросах внутренней жизни и внешней деятельности Русской Православной Церкви», п. 12.

⁵ „Например: от лести идольския → от прельщения идольскаго; напрасно судия приидет → внезапно судия приидет; во всем угобзити → во всем ущедрити; сего ради в вас мнози

irodalmi nyelvben, hanem az egyházi szláv nyelvben kell megtalálni, biztosítandó az egységes stílus megőrzését és az istentiszteleti szövegek hagyományainak egységét. Ezenkívül azokban az esetekben, amelyekben ez szükséges és lehetséges, a szöveg megértését nehezítő görög nyelvet túlzottan utánozó mondatszerkezeteket ki kell javítani.

5.

Fontos feladat marad az egyházi szláv széleskörű tanulmányozásának megszervezése. A hívők többsége megelégszik az istentisztelet idején megszerzett nem rendszeres tudással. Továbbá szükséges az egyházi szláv nyelvet bemutató, különböző szintű és részletességű segédkönyvek, valamint modern médiaformátumban megjelenő segédanyagok elkészítése, úgymint hang- és videóanyagok, tévéműsorok stb.

Az istentiszteleti könyvek kijavítására irányuló tudományos munka biztosítása és az egyházi szláv nyelv sikeres oktatása érdekében szükséges a kortárs istentisztelet nyelvének szentelt aktív kutatómunka megkezdése, amelynek magában kell foglalnia a szótárak és nyelvtan létrehozását.

A szláv írásbeliség és kultúra napja ünneplését megelőző nemzetközi konferenciák keretén belül célszerű kerekasztal-beszélgetéseket szervezni az egyházi szláv nyelvnek a szláv népek életében betöltött szerepével kapcsolatban.

6.

A szöveg fogadtatása jelentős mértékben annak minőségétől függ. Gyakran csodálatos szövegek nem az egyházi szláv nyelv, hanem a templomban folytatott rossz olvasás és éneklés miatt tűnnek érthetetlennek. A szinódus felhívja az egyházmegyék püspökeinek figyelmét az istentiszteleti szövegek olvasása és éneklése minőségének ellenőrzésére, valamint e szövegek mély és tanulságos értelmének kifejtésére a prédikációkban.

Az istentiszteleti szövegek használatának minősége mellett a templomok akusztikus feltételei is jelentőséggel bírnak. A szinódus e feltételek tanulmányozására, és ahol szükséges, modern hangtechnikai eszközök használatára hív.

немошни, и недужливи, и спят довольни → ...и умирают мнозии (1 Кор. 11. 30); кратир → сосуд; анкира → якорь; реть → рвение; вжиляемь → укрепляемь; возбнув → воспрянув; иногда → древле." (A dokumentum példáit oroszul idézzük. A Szerk.)

7.

„Imádkozom lélekkel, de imádkozom értelemmel is, dicséretet éneklek lélekkel, de dicséretet éneklek értelemmel is” — tanítja az Egyházat szent Pál apostol (1K 14,15). E szavakra gondolva írta Hitvalló Szent Afanaszj, Kovrov püspöke a következőket: „Az istentiszteleti könyvek javítása halaszthatatlan ügy. Nem elég az, hogy az ortodoxok elérzékenyülnek az imádság érthetetlen szavain. Az értelem sem maradhat gyümölcs nélkül. Énekeljete Istenünknek, énekeljete bölcsességgel! (Ps 46,7) Imádkozom lélekkel, de imádkozom értelemmel is.”⁶ Őszentsége szükségesnek tartotta a „mi szépséges istentiszteletünknek és csodálatos éneklésünknek az orosz nép értelméhez”⁷ való közelítését. Ennek a feladatnak az elvégzését Őszentsége II. Alekszj, Moszkva és egész Oroszország boldog emlékű pátriárkája szintén fontosnak tartotta, megjegyezve, hogy „az istentisztelet mély értelme időnként nem érthető” a mai embereknek, valamint arra hívott, „gondolkodjunk el azon, hogyan lehetnek az embereknek érthetőbbé tenni.”⁸

A Szinódus az Orosz Ortodox Egyház Püspöki Szinódusának 1994-ben és 2000-ben hozott döntéseit követve Isten áldását kéri az e területen esedékes munkára, amelyet az egyházi vezetőknek való engedelmesség lelkével és Isten népe oktatására irányuló pásztori gondoskodás buzgóságával kell elvégezni.

Fordította és bevezette: Barta Zsolt református lelkész (Réde)

⁶ Письмо священнику Иосифу Потапову от 4 мая 1955 г. in *Молитва всех вас спасет. Материалы к жизнеописанию святителя Афанасия, епископа Ковровского*. ПСТБИ Москва 2000. 406.

⁷ Уо.

⁸ *Архиерейский Собор Русской Православной Церкви. 29 ноября – 2 декабря 1994 г. Москва. Документы, доклады*. Москва 1995. 82.